

BÖYÜK QAFQAZIN AZƏRBAYCAN HİSSƏSİNİN YURA DÖVRÜNDƏ GEOLOJİ İNKİŞAF TARİXİ

Bağirov M.H. – I kurs magistrantu

Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan ərazisində ən möhtəşəm, görkəmli, kontrastlı və fəal morfostruktur Böyük Qafqaz dağ sistemidir. Uzunluğu 1500 km-i ötən bu təkrarsız, həddən ziyadə silsilələrdən ibarət dağlıq sistemin cənub-şərq batımı sahəsində köndələn morfostruktur zonalar pilləli şəkildə yerləşir. Morfostrukturların cənub-şərq istiqamətində pilləli alçalması Başsuayırıcı silsilədə daha aydın nəzərə çarpır. Altıağac qəsəbəsindən cənub-şərqdə bu pillələrin sərhədləri Sitalçay, Sumqayıtçay dərələri üzrə keçir.

Respublika ərazisində təbii landşaftın bünövrəsini təşkil edən süxur kompleksləri istər yaşına və istərsə də əmələ gəlməsinə, tərkibinə görə bir-birindən fərqlənir. Əsasən metamorfik şistlərdən və başqa süxurlardan ibarət olan ən qədim süxurlara Kiçik Qafqazda Həsənsu, Axınca mənbələrində, Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında Qaynarçay, Şinçay hövzələrində rast gəlinmişdir.

Yura dövründə Böyük Qafqazda çöküntütoplanma prosesi iki iri paleostrukturda – cənub və şimal yamacı zonalarında baş verir. Zonaların tərkibində daha kiçik strukturlar – yarımzonalar ayrılır. Onlar, özünəməxsus çöküntütoplanma prosesi və fərqli üzvi aləmi ilə bir-birindən fərqlənilirlər.

Böyük Qafqazın Azərbaycan hissəsində çöküntülərin çökmə rejimi və şəraiti, geoloji inkişaf tarixinin öyrənilməsi, bu sahənin tektonik inkişafını aydınlaşdırmağa imkan verir. Orta və gec yura epoxalarının keçid sərhədində Böyük Qafqazda geotektonik rejimin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq, orta yuranın terrigen çöküntüləri karbonatlı mergellərlə əvəz olunur. Bu epoxada yeni qalxım və çökəklər əmələ gəlir ki, bunlardan birincilər daxili yuyulma sahələri kimi fəaliyyət göstərir.

Tədqiqat sahəsində oksford-kellovey çöküntülərinin az yayılması gec yuranın əvvəlində Mərkəzi və Vəndam qalxımlarının inkişafı güclənir və nəticədə quru sahələr daha da böyüyür. Bu səbəbdən də oksford-kellovey çöküntüləri ayrı-ayrı lokal çökəklərdə rast gəlinir. Böyük Qafqazın şərq hissəsinin sonrakı inkişaf dövründə bu çöküntülər intensiv yuyulmaya məruz qalır. Gec yuranın əvvəlində diferensial tektonik hərəkətlərin güclənməsi Baş Qafqaz, Meçex və Zəngi dərinlik qırılmalarının oyanması ilə bağlıdır.

Gec yuradan erkən tabaşirə keçid mərhələsində şaquli hərəkətlərin güclənməsi ilə ayrı-ayrı strukturları bir-birindən ayıran Meçexçadaur, Qaynar və Zəngi dərinlik qırılmaları maksimal inkişaf səviyyəsinə çatır. Gec yura epoxasının sonunda Meçexçadaur və Duruca qalxımları arasında Zaqatala-Qovdağ sinklinoriumu əmələ gəlir.